

POLOŽAJ ZADARSKJE NADBISKUPIJE OD RAPALLSKOG UGOVORA DO PONOVOG UJEDINJENJA (1920. – 1948.)¹

Rad razmatra povijest slavne Zadarske nadbiskupije i metropolije na čije je prostore dugo godina pretendirala Kraljevina Italija. Italija, kao jedna od pobjednica Prvog svjetskog rata, ispunit će dio svoga cilja. Sporazumom u Rapallu 1920. Italiji je od hrvatskog prostora pripala Istra, Cres, Lošinj, kvarnerski otoci, Zadar, Lastovo i Palagruža. Bula „Pastorale munus“ iz 1932. godine potvrdit će ukinuće metropolije i podjelu nadbiskupije na dva dijela, od kojih će Zadar s nekoliko gradskih i prigradskih župa te ostalim dijelovima koje je Italija dobila po Rapallskom sporazumu, tvoriti novouspostavljenu Zadarsku nadbiskupiju, a jugoslavenski dio nadbiskupije postat će Apostolska administratura pod apostolskom upravom šibenskog biskupa. Pariškim mirovnim sporazumom iz 1947. Italija će kao zemlja gubitnica Drugoga svjetskog rata biti prisiljena vratiti rapallsko područje komunističkoj Jugoslaviji, a time i Hrvatskoj. Povratak rapallskog područja Hrvatskoj prouzrokovat će ponovno ujedinjenje nadbiskupije 1948. godine. Pitanje ponovnog osnutka metropolije nije riješeno sve do naših dana, a borba i čežnja zadarske Crkve za obnovu metropolije još traje².

Ključne riječi: *Zadarska nadbiskupija i metropolija; Rapallski sporazum; Pastoralne munus; jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije; Apostolska administratura; ujedinjenje nadbiskupije*

1. UVOD

gledajući i uspoređujući razlike u uređenju Zadarske nadbiskupije u odnosu na druge (nad)biskupije u Hrvatskoj, može se uočiti specifičan položaj zadarske Crkve koji je uvjetovan povijesnim razlozima. Naime, Zadarska nadbiskupija nije metropolija sa svojim sufraganskim biskupijama, već je kao Vojni ordinarijat izravno podređena Svetoj Stolici, što nije rijetkost u organizaciji nadbiskupija

1 Ovaj članak je prepravljena verzija završnog rada

2 Rasprave o metropoliji su i u novije vrijeme važne za zadarsku Crkvu. Na mrežnim stranicama Zadarske nadbiskupije je objavljen članak o metropoliji koji je izvorno napisan u Zadarskom listu, a prenosi razmišljanja geografa Magaša o ovoj temi. Usporedi Zadarska nadbiskupija, <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/wp-content/uploads/2011/09/13-Metropolija.pdf> (pregledano 29. srpnja 2019.)

u Katoličkoj Crkvi.³ Međutim, nije uvijek tako bilo. Naime, 1154. odlukom pape Anastazija IV., Zadar je postao metropolija za biskupije sjevernog Jadrana, a 1828. godine zbog pritiska bečkih carskih krugova, koji su htjeli ukrupljavanje upravne i crkvene administracije, dolazi do reorganizacije dalmatinskih biskupija. Tada papa Leon XII. bulom „Locum beati Petri“ ukida male biskupije: Korčulansku, Ninsku (pripojena Zadarskoj)⁴, Skradinsku, Stonsku, Trogirsku, Rapsku, Osorsku i Novigradsku, dok su Dubrovačka i Splitska nadbiskupija svedene na razinu biskupija. Jedina nadbiskupija u Dalmaciji, a time i metropolija u Dalmaciji ostala je u Zadru kojoj su uz Splitsku i Dubrovačku biskupiju još kao sufragani bili podvrgnute biskupije u Hvaru, Šibeniku, Krku i Kotoru.⁵

No do svih problema u položaju i uređenju Zadarske nadbiskupije dolazi zbog dugogodišnjih talijanskih težnji za Dalmacijom, koje se konačno počinju ostvarivati tajnim Londonskim ugovorom. Naime, tim su ugovorom sile Antante (Velika Britanija, Francuska i Rusija) obećale Italiji veliki dio istočne jadranske obale, a zauzvrat Italija istupa iz pakta Centralnih sila te ulazi u rat na strani Antante protiv Austro-Ugarske.⁶ Talijanski uspjeh za formalno-pravno zauzimanje hrvatskoga teritorija ipak je na kraju smanjen, što zbog ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (koju su činili južnoslavenski dijelovi nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije) s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom (koje su također ratovala na pobjedničkoj strani sila Antante) u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i zbog potpore predsjednika SAD-a Wilsona južnim Slavenima za nacionalno određenje. Državno razgraničenje između Kraljevstva SHS i Kraljevine Italije ipak nije moglo proći bez štete za hrvatski narod jer je ugovorom u Rapallu od 12. studenog 1920. između dvije države Italiji pripala Istra, Cres, Lošinj, Lastovo, Palagruža, pa i sam grad Zadar.⁷ Tako nepovoljno državno rješenje implicira i takvo crkveno razgraničenje. Ovakav sporazum u Rapallu utjecat će i na podjelu Zadarske nadbiskupije, a time i ukidanje višestoljetne metropolije, a posljedice se vide i dan danas, što će biti i prikazano u ovom radu. Dvadeset sedam godina vladavine Italije u Zadru završava nakon što je Pariškim ugovorom od 10. veljače 1947. poništen i Londonski i Rapallski sporazum, što je značilo da se pobjedničkoj komunističkoj Jugoslaviji među ostalim vraća i Zadar, zapečatilo je do dana današnjega crkvenu organizaciju Zadarske nadbiskupije. Vrlo važnu ulogu u tom razdoblju povijesti imali su zadarski

3 Postoje nadbiskupi koji nisu metropoliti već su njihove nadbiskupije podvrgnute ili drugim nadbiskupijama (Avignonska nadbiskupija je sufragana Marseljskoj) ili izravno Svetoj Stolici kao Zadarska nadbiskupija. Katolička Crkva poznaje i čast naslovnih nadbiskupa koji zahvaljujući velikom pastoralnom i teološkom doprinosu dobivaju naslov nadbiskupa neke ugasle biskupije, a zapravo su pri Državnom tajništvu Svete Stolice ili obavljaju dužnost veleposlanika Svete Stolice (tzv. apostolski nunciji). Brojni su primjeri kada biskupi zbog posebnih zasluga dobiju naslov nadbiskupa „ad personam“ iako su na čelu biskupije. Poznati nadbiskup „ad personam“ bio je umirovljeni mostarsko-duvanjski biskup i apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski Petar Čule (imenovan 14.09. 1980.), usp. *Nadbiskup* - <https://hr.wikipedia.org/wiki/Nadbiskup> (pregledano 29. srpnja 2019.) Tu se još može ubrojati i Miho Pušić, hvarsko-bračko-viški biskup i poslije Munzanijevog odreknuća apostolski administrator Zadarske nadbiskupije kojem je papa Pio XII. udijelio naslov nadbiskupa „ad personam“ 19.12. 1949., usp. M. OBLAK 2009: 86.-87.

4 D. MAGAŠ 2009: 440.

5 M. OBLAK 2009: 83.; A. GVERIĆ 2016: 22.-23.

6 P. KERO 2009: 220.

7 H. MATKOVIĆ 1998: 79.-81.

nadbiskup Vinko Pulišić⁸ i Petar Dujam Munzani, kao i apostolski administrator Ivan Borzatti.⁹ Cilj ovoga rada je prikazati slijed događaja za vrijeme talijanske okupacije i vlasti u Zadru koji su temelj nesređene crkvene uprave ove vrlo povijesno bogate nadbiskupije, koja baštini više-stoljetnu metropolitansku tradiciju.

Ovom temom se posebno bavio svećenik Zadarske nadbiskupije i doktor moralne teologije msgr. Pavao Kero, koji u svojoj knjizi „Zadarska nadbiskupija od 1918 do 1948.“ daje pregled zbivanja u tom turbulentnom razdoblju zadarske Crkve. Posebno je potrebno istaknuti i doktorski rad Ante Gverića koji je detaljno prikazao djelovanje zadarskog nadbiskupa Vinka Pulišića od 1910. do 1922. godine. U radu je obrađen odnos politike i Crkve u Zadru u vremenu austrougarske vlasti i talijanske okupacije do Rapalla, a što se poklapa s vremenom Pulišićeve službe. Važan je doprinos dao i zadarski nadbiskup msgr. Marijan Oblak (1969.-1996.) koji je prikazao probleme ponovno ujedinjene nadbiskupije, kao i borbu između Splita i Zadra za ponovno uspostavljanje metropolije. Nadbiskup Oblak je vodio polemiku s msgr. Franom Franićem, splitsko-makarskim nadbiskupom koji je htio obnoviti Splitsku metropoliju, a što je na kraju i uspio.

2. PROSTOR ZADARSKE NADBISKUPIJE OD TALIJANSKE OKUPACIJE 1918. DO PULIŠIĆEVOG ODREKNUĆA 1922.

29. listopada 1918. Hrvatski sabor donosi odluku o raskidu svih državnopravnih veza s Austrijom i Ugarskom čime i formalno dolazi do raspada Austro-Ugarske i do pada Habsburgovaca.¹⁰ Sile Antante, kao pobjednici Prvog svjetskog rata, mogli su sad krojiti svoju mapu svijeta. Kraljevina Italija kao pobjednička država započinje okupaciju dijelova teritorija novonastale Države Slovenaca, Hrvata i Srba koji su joj obećani prema Londonskom ugovoru. Okupacija započinje u studenom 1918. godine, što je Italiji uz njezin pobjednički status omogućilo stratešku prednost, budući da još nije bilo dogovoreno ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom.¹¹

Zanimljivo je promotriti odnos Svete Stolice po pitanju opstanka Austro-Ugarske i prema nastanku Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Papa Benedikt XV. podupirao je opstanak Austro-Ugarske budući da su stoljećima Habsburgovci imali korektan i zaštitnički odnos prema Crkvi. Smatrajući da će se katolička vjera Hrvata i Slovenaca bolje očuvati pod dinastijom Habsburgovaca, državni tajnik Svete Stolice Pietro Gasparri predložio je caru Karlu Habsburškom federalizaciju monarhije za što su se u zadnjih 50 godina zalagali i Hrvati i Slovenci.¹² No kad je bilo izvjesno da Dvojna monarhija ne može opstati te da će doći do promjena političkih granica na Balkanu, Sveta Stolica nije blagonaklono gledala na mogućnost da se većinski katolički južni Slaveni iz bivše države ujedine s pravoslavnom Srbijom i Crnom Gorom. U takvoj većinskoj pravoslavnoj državi

8 Vinko Pulišić rođen je u Olibu 22. siječnja 1853. godine. Za svećenika zaređen 5. prosinca 1875. godine. Šibenskim biskupom imenovan 9. studenog 1903, a zadarskim nadbiskupom i metropolitom postaje 16. lipnja 1910. godine. Razriješen uprave Zadarske nadbiskupije 2. travnja 1922., a umire 6. veljače 1936. godine. Pokopan je na mjesnom groblju u Olibu. Usp. P. KERO 2010: 3.

9 Apostolska administratura nije istovjetna biskupija već se osniva u specifičnim okolnostima, najčešće političkim. Apostolski administrator ima sve ovlasti jednog dijecezanskog biskupa, ali po stupnju svetog reda može biti svećenik. Usp. *Apostolska administratura*, - https://hr.wikipedia.org/wiki/Apostolska_administratura, (pregledano 29. srpnja 2019.)

10 H. MATKOVIĆ 1998: 50.

11 Ujedinjenje je proglasio regent Aleksandar Karađorđević 1. prosinca. 1918. Usp. H. MATKOVIĆ 1998: 63.

12 A. GVERIĆ 2016: 158.

bio bi upitan opstanak rimokatoličke vjere.¹³ Suprotno stavu Svete Stolice, većina je hrvatskih biskupa na početku bila projugoslavenski orijentirana. S druge strane, zadarskom nadbiskupu i metropolitu Vinku Pulišiću najvažnije je u okupiranom zadarskom prostoru bilo očuvati jedinstvo Crkve i poslušnost prema Svetom Ocu, što mu je bilo otežano zbog nacionalnog sukoba Talijana i Hrvata.¹⁴ Nažalost, ovakvi odnosi i politički rasplet u Rapallu neizbježno će dovesti i do prekrajnja crkvenih granica u Dalmaciji.

2.1. ODNOS OKUPACIJSKIH VLASTI U ZADRU PREMA CRKVI DO UGOVORA U RAPALLU 1920.

Talijani su grad Zadar okupirali 4. studenog 1918. godine.¹⁵ Vlast je za vrijeme okupacije teritorija obećanih Londonskim ugovorom na tom području preuzela vojna administracija na čelu s guvernerom Enricom Millom. Proglašenjem Rapallskog sporazuma Vladu za Dalmaciju, dalmatinske i korčulanske otoke zamijenilo je Građansko povjerenstvo koje je vodila civilna administracija.¹⁶

Odnos talijanskih vlastodržaca prema Crkvi, u ovom slučaju zadarskom svećenstvu, treba promatrati u kontekstu politike talijanizacije. Kako bi asimilirali hrvatski otpor na okupiranim područjima trebalo se obračunati s mogućim vođama hrvatskog nacionalnog pokreta, s obrazovanim hrvatskim klerom. Stoga su se vlasti počele miješati u stvari koje su po crkvenom pravu u ingerenciji crkvene hijerarhije, a ne državnih vlasti. Tražili su da u svim selima bude obaveza održavanja misa na latinskom, usprkos zakonitim povlasticama selima za glagoljanje, a pripovijedanje i vođenje uredskih i matičnih knjiga trebalo je biti na talijanskom jeziku.¹⁷ Po odredbama talijanskih vlasti, svećenici su kao državni službenici bili dužni predati zahtjev za ostanak u službi na talijanskom jeziku u slučaju da žele nastaviti djelovati.¹⁸ Profesori na bogosloviji i kanonici prvostolnog kaptola odbijaju dati takvu izjavu zbog čega ostaju bez prava državnog financiranja.¹⁹ Takav zahtjev se protivio Zakoniku kanonskog prava, tzv. Pio - Benediktovom kodeksu prava.²⁰ Među njima se posebno istaknuo ravnatelj Centralnog bogoslovnog sjemeništa Nikola Tabulov Truta. Na prvu godišnjicu talijanskog zauzeća Zadra 4. studenog 1919., Truta se sukobio s vojnicima koji su provalili u Bogosloviju sa zahtjevom da se prigodom proslave godišnjice talijanskog ulaska u Zadar i dolaska Gabrielea d' Annunzija u grad objesi talijanska zastava na zgradu Bogoslovije. Truta je to odbio ističući da nema zastavu nijedne države. Na to je jedan od vojnika uperio pištolj u rektora.²¹ Talijanski vojnici su također provalili i u

13 A. GVERIĆ 2016: 151.

14 A. GVERIĆ 2016: 159.

15 P. KERO 2010: 5.

16 A. GVERIĆ 2016: 227.

17 P. KERO 2010: 2.

18 A. GVERIĆ 2016: 179.

19 A. GVERIĆ 2016: 180.

20 Pio-Benediktov kodeks, službenoga naziva Codex iuris canonici (CIC) je prva cjeloukupna zbirka crkvenog prava iz 1917. godine. Nastao kao potreba Crkve da odgovori na suvremene izazove s kojima se katolici suočavaju u multikonfesionalnom svijetu. Naziva se Pio-Benediktov kodeks jer je njegova izrada započeta po odredbi Pia X. (1903. - 1914.), a završen je i svečano objavljen te stupio je na snagu po odredbi pape Benedikta XV. (1914. - 1922.). Za izradu Zakonika najviše je zaslužan državni tajnik Svete Stolice Pietro Gasparri. Zbog pojave suvremenih problema i izazova ovaj je Zakonik kanonskog prava pokazao brojne nedostatke pa se pristupilo izradi novog kojeg je svečano proglasio papa Ivan Pavao II. 1983. godine, a koji vrijedi i danas za katolike rimskog obreda, ali ne i za sjedinjene katolike istočnog obreda.

21 P. KERO 2010: 5.-6.

nadbiskupovu palaču s istim zahtjevom, a kasnije su civilne vlasti grada Zadra tvrdile da je ta akcija izvršena bez njihovoga odobrenja.²²

Sa sličnim problemima se suočavao i dalmatinski kler pravaške orijentacije koji su se nakon raspada Dvojne monarhije okrenuli Srbiji zbog straha od Italije.²³ Tako orijentirani svećenici odbijali su komunikaciju s talijanskim vlastima na njihovom jeziku te su pozivali narod da ne uzimaju hranu od talijanske vojske.²⁴ Vlasti su u suzbijanju protivničkih svećenika vršile pritisak na nadbiskupa Pulišića da ih opomene ili premjesti što je nadbiskup uglavnom popustljivo odobravao. U slučaju nemogućnosti suzbijanja težih slučajeva otpora, talijanske vlasti su privremeno zatvarale ili čak internirale određene svećenike.²⁵ Pritiske i progone su uz samog nadbiskupa doživjeli i brojni svećenici kao i don Marko Sikirić, don Nikola Sirotković, don Vice Selem i don Mirko Didović.²⁶ Internaciju su doživjeli don Ante Nižić, kasnije fra Ante, i to u Italiju u logor Gualdo Tadino²⁷ i don Ivan Milić na Visovac.²⁸

Talijanima je poseban trn u oku predstavljalo Centralno bogoslovno sjemenište, jer su po njihovom sudu politički sumnjivi profesori stvarali od kandidata za svećenike buduću generaciju potencijalno opasnih namjera. Zbog toga u akademskoj godini 1919/1920. vlasti donose odluku o zabrani pohađanja Bogoslovije u Zadru bogoslovima izvan okupiranog područja, što je od sufraganskih biskupija uključivalo Splitsku i Kotorsku biskupiju. Bogoslovija je te godine, usprkos dugovima i Trutinom mišljenju, normalno nastavila s radom primajući zadarske, šibenske, hvarske i dubrovačke bogoslove jer je okupacijskim vlastima odgovaralo otvaranje svih škola, kako se ne bi posumnjalo u obrazovani sustav okupacijskog područja.²⁹ Treba istaknuti i da je vlada odbila potvrditi odluku nadbiskupa Pulišića i sufraganskih biskupa o postavljanju svećenika Nikole Moscatella za profesora kanonskog prava i crkvene povijesti na Bogosloviji zbog svećenikove antipatije prema okupacijskim vlastima. Otpor uprave Centralnog bogoslovnog sjemeništa i bogoslova postaviti će temelje za konačno preseljenje zavoda na jugoslavenski teritorij.³⁰

Nadbiskup Pulišić nije često primjereno reagirao ne želeći ulaziti u sukobe s vladom jer je smatrao da je za Crkvu korisnije da surađuje s državom. Smatrao je da su to pojedinačni slučajevi u kojem Talijani reagiraju i da su oni kao prezbiteri često krivi za te provokacije. Međutim, nakon što je Rapallom Zadar i pravno pripao Italiji, bilo je jasno da će nadbiskupija, koja je bila podijeljena u dvije države i načeta nacionalnim sukobima, nužno morati mijenjati svoje granice.

2.2. PRIJEDLOZI ZA PREUREĐENJE ZADARSKE NADBISKUPIJE NAKON RAPALLA

Povlačenjem granične crte u Rapallu Zadarska nadbiskupija ostala je podijeljena u dvije države tako da je oko 4% njezinog teritorija s gradom Zadrom pripalo kraljevini Italiji, a čak 96% Kraljevstvu SHS.³¹ U današnje vrijeme crkveno administrativno uređenje ne prati uvijek državno, što je vidljivo

22 P. KERO 2009: 221.

23 A. GVERIĆ 2016: 181.

24 A. GVERIĆ 2016: 183.

25 A. GVERIĆ 2016: 189.

26 P. KERO 2010: 4.

27 P. KERO 2009: 221.

28 A. GVERIĆ 2016: 189.

29 A. GVERIĆ 2016:194.-195.

30 A. GVERIĆ 2016:200.-201.

31 M. OBLAK 2009: 81.

na primjeru Gospićko-senjske biskupije čija se župa Zavalje nalazi u Bosni i Hercegovini, iako se većinski dio biskupije nalazi u Hrvatskoj. Međutim, ni Kraljevina Italija ni i Kraljevstvo SHS nisu mogli dopustiti da njihovim područjem upravlja strani biskup. Pogotovo je vladi u Beogradu - kao i zemaljskoj vladi za Dalmaciju - bilo neprihvatljivo da dalmatinski metropolit bude nadbiskup iz grada koji je pripao Italiji. Na Svetoj Stolici je bilo da donese konačnu odluku, konzultirajući se s dvjema državama i biskupima. U razdoblju od Rapallskog ugovora pa do Pulišićevog odreknuća 1922., zainteresirane strane iznosile su svoje viđenje rješenja problema nadbiskupije i metropolije.

Tako već koncem 1920. Ministarstvo vera SHS sastavlja promemoriju prema kojoj bi državne granice ujedno trebale biti i crkvene, s čime se složila i Italija. Prema toj promemoriji Zadarsku nadbiskupiju činio bi grad Zadar, dvije obližnje župe Arbanasi i Bokanjac te kapelanija Crno – Dračevac.³²

Na sličnom tragu bio je i zadarski načelnik i senator Luigi Ziliotto. On je sastavio promemoriju o preuređenju koju je uputio kardinalu Gaetanu de Laiju³³, tajniku Konzistorijalne kongregacije³⁴. Uz mišljenje da crkvene granice trebaju pratiti državne, on predlaže da se pod Zadarskom nadbiskupijom uz grad i okolicu nađe i otok Lastovo, otrgnut od Dubrovačke biskupije, kao i Cres i Lošinj, odvojen od Krčke biskupije. Smatrao je da bi se Zadarska nadbiskupija puno bolje pastoralno brinula za Cres i Lošinj nego što bi to učinila Porečka i Pulska biskupija koja je suviše rasprostranjena i kojoj nedostaje svećenika. S druge strane, Lošinj i Cres dali bi nadbiskupiji veći broj svećenika; bilo za talijanska, bilo za slavenska područja nadbiskupije. Stoga i Sjemenište i Bogoslovija trebaju ostati u Zadru. Naposljetku, predložio je i izdvajanje samostana sv. Frane kao i drugih franjevačkih samostana na anektiranom području iz dalmatinske provincije sv. Jeronima, kako bi osnovali zasebnu provinciju. Kao drugu mogućnost iznosi da svi ti samostani zajedno budu pripojeni provinciji u Veneciji. Ionako su redovnici iz samostana sv. Frane imali izražene antitalijanske stavove pa je po Ziliottiju trebalo obnoviti samostan osobljem koje neće imati takve stavove.³⁵

Ziliottijeva promemorija stigla je i do nadbiskupa Pulišića koji je već 6. prosinca 1920. zatražio odreknuće od službe zadarskog nadbiskupa, kako bi neovisno o svojoj osobi Svetoj Stolici olakšao preuređenje nadbiskupije i crkvene hijerarhije u Dalmaciji.³⁶ U odgovoru od 25. ožujka 1921. kardinalu Laiju, Pulišić je negativno odgovorio na ovu promemoriju te je predložio tri rješenja. Prvo je uključivalo da se zadarskom nadbiskupu pri njegovom pastoralnom djelovanju omogući eksteritorijalnost na prostoru cjeloukupne nadbiskupije, a da se Cres, Lošinj i Lastovo pripoje Porečkoj i Pulskoj biskupiji. Time bi se očuvao metropolitanski položaj zadarskog nadbiskupa. Drugi njegov prijedlog bi se ostvario u slučaju dijeljenja nadbiskupije, ali bi bilo privremenog karaktera jer rapallske granice nisu po Pulišiću održive. Po tom prijedlogu Cres, Lošinj, Lastovo i talijanski dio Zadarske nadbiskupije pripojili bi se Porečkoj i Pulskoj biskupiji, dok bi zadarski nadbiskup s kaptolom prešao u Šibenik ili u neko zadarsko obližnje naselje te bi upravljao jugoslavenskim dijelom Zadarske nadbiskupije. Pri tome bi se Bogoslovno sjemenište moglo prebaciti u Dubrovnik ili Hvar, ali ne u Split, koji je problematičan zbog manjka stanova te viška neobuzdanosti, neuglađenosti i politike. Malo bi se sjemenište zbog financijskih razloga moglo prebaciti u Goricu. Treći

32 P. KERO 2010: 7

33 O Ziliottovoj promemoriji usp. A. GVERIĆ 2016: 235.

34 Konzistorijalna kongregacija je preteča Kongregacije za biskupe nastala 1967. godine. Usp. *Kongregacija za biskupe*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kongregacija_za_biskupe (pregledano 29. srpnja 2019.)

35 A. GVERIĆ 2016: 235.-236.

36 P. KERO 2010: 6.-7.

prijedlog je išao prema očuvanju Zadarske nadbiskupije. Uz zadarskog nadbiskupa metropolitu bi se imenovalo dva pomoćna biskupa: jedan za talijanski i jedan za jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije. Pulišićev cilj bilo je očuvanje nadbiskupije u svojim granicama i metropolije čiji je status promjenom političke situacije opasno ugrožavao Split, koji je talijanskim pripojenjem Zadra postao politički i upravni centar Dalmacije, a postojala je realna ugroza da postane i crkveni centar. Pulišić je također odgovorio vladi u Beogradu na njihov upit o eventualnom dijeljenju jugoslavenskog dijela Zadarske nadbiskupije. Smatrao je da bi tada Krčkoj biskupiji mogle pripasti paške i podvelebitske župe. Također je naglašavao da bi franjevci trećoredci trebali imati i dalje pravo pripovijedanja na hrvatskom jeziku, što je na snazi od srednjeg vijeka. Nije želio sudjelovati na biskupijskim konferencijama koje su raspravljale o uređenju crkvene hijerarhije u Dalmaciji nakon Rapalla, jer je želio ovo pitanje osloboditi politizacije i staviti ga jedino pod ingerenciju Svete Stolice.³⁷

Za razliku od nadbiskupa Pulišića, pomoćni biskup zadarski Giovanni Borzatti smatrao je da treba uskladiti državne i crkvene granice, a s njime se slaže i apostolski nuncij u Beogradu Cherubini.³⁸ To je značilo da je trebalo doći do podjele nadbiskupije na talijanski i jugoslavenski dio, s tim da bi Zadarsku nadbiskupiju činio talijanski dio s otocima Cres, Lošinj i Lastovo. Jugoslavenski dio bi se onda podijelio između Krčke, kojoj bi najviše pripalo, Šibenske i Senjske biskupije, na jednake dijelove. Razloge za ovakav prijedlog našao je u nesnošljivosti Hrvata i Talijana, kao i u mišljenju većine svećenika koji nisu htjeli uzeti talijansko državljanstvo što je bio preduvjet kako bi djelovali na talijanskom dijelu nadbiskupije. To bi nadbiskupu moglo donijeti probleme pri donošenju dekreta o premještanju svećenika. Borzatti tvrdi da bi zbog financijskog održavanja sjemeništa Cres, Lošinj i Lastovo trebali pripasti Zadarskoj nadbiskupiji, a ne Porečkoj i Pulskoj biskupiji, koja ne može održavati sjemenište. Postavlja se pitanje gdje će se hrvatski sjemeništarci nastaviti školovati, budući da je bilo najavljeno zatvaranje hrvatske gimnazije u Zadru, što je značilo da su trebali nastaviti svoje školovanje u Šibeniku ili Splitu.³⁹ Bogoslovno sjemenište za jugoslavenski dio po Borzattiju trebalo bi biti u Šibeniku, a ne u Splitu, kako bi se izbjeglo nepotrebno politikanstvo, a za talijanski dio u Zadru i Gorici. Važno je spomenuti da ni Slovenci ni Talijani ne čine većinu ni u jednom od ta dva sjemeništa, a potrebno je da i profesori budu nadnacionalno osviješteni⁴⁰ No do rješenja, i to privremenog, trebat će pričekati da Sveta Stolica prihvati odreknuće nadbiskupa Pulišića od stolice zadarskog ordinarija i metropolita.

2.3. PULIŠIĆEVA OSTAVKA I ODLUKA SVETE STOLICE

Sveta Stolica konačno prihvaća Pulišićevu ostavku što mu je priopćeno odlukom Konzistorijalne kongregacije 8. kolovoza 1921. godine.⁴¹ Sveta Stolica izrazila je želju da Pulišić dođe u Rim, gdje bi svojim iskustvom i znanjem mogao pomoći u pitanjima koja se tiču crkvenog i pastoralnog djelovanja u ovoj regiji.⁴² Pulišić se zahvaljuje Svetoj stolici na ponudi, no odbija je

37 A. GVERIĆ 2016: 233.-238.; P. KERO 2010: 39.-42.

38 A. GVERIĆ 2016: 238.-239.

39 P. KERO 2010: 53.-58.

40 P. KERO 2010: 63.-65.

41 P. KERO 2009: 222.

42 A. GVERIĆ 2016: 244.

zbog dijabetesa, iako vjerojatnije zbog straha da će izgubiti pravo na jugoslavensku mirovinu.⁴³ Italija je nadbiskupu odmah odobrila pravo na mirovinu na ime talijanskog dijela Zadarske nadbiskupije u iznosu od 2520 lira, a vlada u Beogradu tek u studenom 1923. No, 1934. ga je ponizila ukinuvši mu pravo na mirovinu smatrajući je nezakonitom.⁴⁴

Dekretom od 2. travnja 1922. apostolskim administratorom talijanskog dijela Zadarske nadbiskupije imenovan je Giovanni Borzatti, pomoćni biskup zadarski i naslovni biskup Mileve, dok je bulom od istog dana Pulišić imenovan naslovnim biskupom Cezareje.⁴⁵ Jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije dodijeljen je na upravu pod ovim imenom novoimenovanom šibenskom biskupu Jeronimu Mileti, koji je kao apostolski administrator upravljao ovim dijelom. Punihi jedanaest godina nadbiskupija je ostala bez rezidencijalnog nadbiskupa, jer će do konačnog rješenja pitanja Zadarske nadbiskupije doći nakon sklapanja Lateranskih sporazuma između Svete Stolice i Kraljevine Italije.

3. ZADARSKA NADBISKUPIJA NAKON PULIŠIĆA DO BULE „PASTORALE MUNUS“

3.1. NADBISKUPIJA ZA VRIJEME APOSTOLSKIH ADMINISTRATORA BORZATTIJA I MUNZANIJA

Sve do proglašenja bule „Pastorale munus“ 1932. godine, Zadar je bio bez rezidencijalnog biskupa. Do tad su na čelu bili apostolski administratori Borzatti (1922.-1926.), zaslužan za otvaranje Malog i Bogoslovnog sjemeništa, te Munzani (1926-1932.).⁴⁶ Giovanni Borzatti, Talijan s Raba, rođen je 5. veljače. 1851., a umro je 17. veljače 1926. godine. Za svećenika je zaređen 20. rujna 1873., a redom biskupstva posvećen je 11. ožujka 1907. godine. Bio je pomoćni zadarski biskup, a odredbom nadbiskupa Pulišića iz 1922. njegov generalni vikar. Nakon što je 2. travnja 1922. imenovan apostolskim administratorom talijanskog dijela Zadarske nadbiskupije, vrlo brzo je Sveta Stolica riješila i pitanje talijanskog dijela Krčke, kao i Dubrovačke biskupije. Naime, dekretom od 20. lipnja 1922., Borzatti je imenovan apostolskim administratorom talijanskog dijela Krčke biskupije, te 20. kolovoza 1922. talijanskog dijela Dubrovačke biskupije.⁴⁷

Iako je preporučio Talijana za svog nasljednika, nadbiskup u miru Pulišić nije smatrao novoimenovanog apostolskog administratora Borzattija pogodnom osobom za preuzimanje dijeceze u Zadru, što se i prije vidjelo jer su imali proturječne stavove o preuređenju nadbiskupije. Stoga je odbio Borzattijevu molbu da ga preporučiti Svetoj Stolici za budućeg rezidencijalnog biskupa. Uostalom, apostolski administrator Borzatti nikad nije skrivao svoje protalijansko usmjerenje, što je bilo vidljivo kad je u srpnju 1922. odredio da se Kurija u svojim spisima koristi talijanskim jezikom, što je stvorilo bunt kod određenih hrvatskih svećenika.⁴⁸

Pietro Doimo Munzani, također Talijan, rođen je u Zadru 4. prosinca 1890. Osnovnu školu i gimnaziju pohađao je na talijanskom nastavnom jeziku. Godine 1909. kreće u Centralno bogoslovno

43 A. GVERIĆ 2016: 245.

44 A. GVERIĆ 2016: str. 231.

45 P. KERO 2009: 222.

46 P. KERO 2010: 9.-10.

47 P. KERO 2009: 223.

48 A. GVERIĆ 2016: 246.-247.

sjemenište u Zadru. Po rukama nadbiskupa Pulišića zaređen je za svećenika 6. travnja 1913., a svoju mladu misu imao je u katedrali sv. Stošije tjedan dana poslije ređenja, 13. travnja 1913. Nakon smrti Borzattija imenovan je naslovnim biskupom Sarepte i apostolskim administratorom talijanskog dijela Zadarske nadbiskupije 13. kolovoza 1926. Zaređen je za biskupa u zadarskoj katedrali 17. listopada 1926. godine. Donošenjem bule „Pastorale Munus“, kojom je konačno preuređena nadbiskupija, Munzani je imenovan dijecezanskim nadbiskupom, a svečano je ustoličen 23. travnja. 1933. godine.⁴⁹

3.2. BULA „PASTORALE MUNUS“

Potpisivanjem Lateranskih sporazuma između predsjednika talijanske vlade Mussolinija i državnog tajnika Svete Stolice Pietra Gasparija 11. veljače 1929., riješena su otvorena pitanja Italije i Svete Stolice.⁵⁰ Šesnaesti članak konkordata omogućio je sređivanje stanja u podijeljenoj Zadarskoj nadbiskupiji. U skladu s tim, 1. kolovoza 1932. papa Pio XI. donosi bulu „Pastorale Munus“ kojom ukida metropolitanski položaj Zadru, podvrgavajući izravno Zadarsku nadbiskupiju kao i sve njezine bivše sufragane (Šibenik, Split, Hvar, Dubrovnik i Kotor) Svetoj Stolici.⁵¹ „Pastorale munus“ među ostalim u svom izvorniku na latinskom donosi:

*Insuper quas supra memoravimus Cherso, Lusino aliasque minores insulas, sinum Liburnicum prospicientes, a diocesi Veglensi, itemque Lagosta insulam a dioecesi Ragusina avelimus ac separamus, easque Jadrensi archidioecesi in perpetuum adiungimus.*⁵²

Dakle, novonastaloj Zadarskoj nadbiskupiji sad su konačno pripojeni oduzeti dijelovi Krčke (Cres, Lošinj i manji kvarnerski otoci) i Dubrovačke biskupije (Lastovo), koji su od 1922. do 1932., iako pod apostolskom upravom Borzattija i Munzanija, ipak bili sastavni dijelovi Krčke i Dubrovačke biskupije. Sad je Zadarska nadbiskupija imala dvadeset devet župa, šest iz talijanskog dijela nekadašnje Zadarske nadbiskupije, dvadeset dvije župe koje su oduzete krčkom biskupu kao i župu Lastovo oduzetu dubrovačkom biskupu, jer su svi ovi dijelovi po Rapallu pripali Italiji. Rezidencijalnim nadbiskupom Zadarske nadbiskupije imenovan je dosadašnji apostolski administrator Pietro Doimo Munzani. Onaj dio nadbiskupije koji je ostao u Kraljevini Jugoslaviji (oko sto župa) i dalje je ostavljen na upravu šibenskom ordinariju koji je kao administrator imao sva prava dijecezanskog biskupa. Papinom bulom taj dio nadbiskupije od tad se naziva Apostolska administratura s velikom mogućnošću da se od tog dijela osnuje nova biskupija. Podjela imovine nekadašnje nadbiskupije vršena je po načelu „čije je područje njegova je imovina“, odnosno imovinom novonastale Zadarske nadbiskupije upravlja zadarski nadbiskup, a imovinom Apostolske administrature šibenski ordinarij.⁵³

Svećenici Apostolske administrature upregnuli su svoje snage da se od tog teritorija osnuje Ninsko-biogradska biskupija sa sjedištem u Ninu. No to se pitanje trebalo riješiti sklapanjem konkordata između Svete Stolice i Jugoslavije. Konkordat je nakon dugogodišnjih pregovora potpisan 25.

49 P. KERO 2010: 13.-14.

50 Lateranski sporazum se sastoji od 3 ugovora: politički kojim Italija priznaje papinskoj državi suverenost, financijski o obavezama Italije prema Vatikanu i kao treći konkordat o uređivanju odnosa dviju država. Usp. C. PAVONE 2008: 404.-405.

51 P. KERO 2010: 10.-11.

52 Preuređenje nadbiskupije zadarske, *Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i Apostolsku Administraciju*, god. 7, broj 7-9, Šibenik, 61. Prijevod donosi P. KERO 2010: 84.

53 P. KERO 2010: 11.-12.

srpnja 1935., a čl. II. st. 2 predviđao je spajanje Šibenske biskupije s Apostolskom administraturom, a na čelu nove biskupije bio bi šibensko-ninski biskup. Svećenici Apostolske administrature nisu bili zadovoljni s navedenim člankom jer su priželjkivali nastanak Ninsko-biogradske biskupije s rezidencijalnim biskupom na čelu, a ne Šibenske-ninske dijeceze. No konkordat nikad nije ratificiran u Narodnoj skupštini u Beogradu, a ubrzo će izbijanjem Drugoga svjetskog rata i promjenom političke situacije morati doći do ponovnog prekrajanja crkvenih granica čime će akcija svećenika Apostolske administrature postati izlišna.⁵⁴

4. ZADARSKA NADBISKUPIJA DO PONOVOG UJEDINJENJA NADBISKUPIJE 1948.

Dolaskom fašista na vlast u Italiji 1922. godine započela je još intenzivnija politika talijanizacije.⁵⁵ Nakon donošenja papinske bule „Pastorale Munus“, talijanizacija se ubrzano provodila i u crkvenoj administraciji talijanskog dijela nadbiskupije. Ta politika talijanizacije se očitovala u zahtjevima koje je talijanska vlast postavljala pred zadarskog nadbiskupa Munzanija. Vidljivo je to na primjeru župa Zadarske nadbiskupije koje su imale povlasticu glagoljanja, no talijanska vlast je zahtijevala da se u crkvama i župnim uredima piše i govori na talijanskom jeziku. Stoga, 11. svibnja 1935. godine nadbiskup pragmatično donosi odluku o micanju svih hrvatskih natpisa sa zidova crkava, zastava i slika navodeći da se to ne odnosi na spomenike povijesno-umjetničke vrijednosti.⁵⁶

No najgore je tek slijedilo. Naime, politika popuštanja, koju su prema Mussoliniju, a pogotovo prema Hitleru provodile Velika Britanija i Francuska u strahu od Staljina dovest će svijet do kataklizme.⁵⁷ Izbijanje Drugoga svjetskog rata 1939. i njegovo širenje na Balkan 1941. godine prođubit će već postojeće sukobe među podijeljenim narodom te stvoriti rane i jugoslavenskom i talijanskom dijelu Zadarske nadbiskupije.

4.1. POLOŽAJ ZADARSKE CRKVE U VIHORU DRUGOGA SVJETSKOG RATA

18. svibnja 1941. godine u Rimu su potpisani ugovori kojim tek uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska ustupa Kraljevini Italiji gotovo cijelu Dalmaciju, ostvarujući dugogodišnje čežnje za istočnojadranskom obalom izražene još u Londonskom ugovoru.⁵⁸ Fašisti su sad mogli provoditi svoju politiku talijanizacije na teritoriju koji je po Rapallu pripao Kraljevstvu SHS. Koliko je teško bilo stanje tijekom rata za pastoralni život u Zadarskoj nadbiskupiji, pokazuje među ostalim primjer don Ante Maticina u Privlaci koji je uz još par svećenika bio prisiljen potpisati dvije proturječne izjave. Naime, nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943., dijelovi koji su Rapallskim sporazumima pripali Italiji preuzimaju Nijemci, a dijelovi koji su ustupljeni Rimskim ugovorima NDH.⁵⁹ U interregnumu koji je nastupio, lokalni partizanski Narodnooslobodilački odbori preuzimaju

54 Konkordat nije ratificiran zbog protivljenja Srpske pravoslavne crkve. Usp. P. KERO 2010: 22.-23.; H. MATKOVIĆ 1998: 190.

55 O znamenitom Maršu na Rim vidi: M. PALLA 2008: 370-375.

56 P. KERO 2009: 226.

57 O politici popuštanja, tzv. appeasement vidi: J. BAPTISTE DUROSELLE 2008: 194.-195.

58 Rimski ugovori su se sastojali od 3 dokumenta koji su određivali granice između država, demilitarizacijske zone i njihove međusobne odnose. Usp. H. MATKOVIĆ 1993: 129.-131.

59 A. BRALIĆ 2009: 21.

vlast. Tada komunisti prisiljavaju svećenike i intelektualce da potpišu izjavu poznatu kao „Rezolucija katoličkog svećenstva i učitelja zadarske općine“ u kojima pozivaju narod da se pridruži u narodnooslobodilačkoj borbi protiv fašista. Ta izjava je ostavljena na vidljivom mjestu s ciljem da je Nijemci i ustaše nađu. Na to su njemačke i ustaške vlasti prisilile svećenike i intelektualce na potpisivanje drugekontradiktorne izjave kojom pozivaju narod u ustaške odrede. Zbog toga će don Ante Matacin biti kasnije proganjan i kažnjen od pobjedničke komunističke vlasti. Ovaj primjer ukazuje kakvom su pritisku bili izloženi svećenici i jednog i drugog dijela nadbiskupije.⁶⁰

Zadar je posebno od kraja 1943. pa do kraja 1944. godine bio meta angloameričkog bombardiranja, a za vrijeme bombardiranja nadbiskup se sklonio u Bibinje. Krajem listopada 1944. partizani ulaze u Zadar. Nadbiskup Munzani, koji se istaknuo u pomaganju narodu bez obzira na nacionalnost, interniran je na Lastovo 11. studenog 1944. godine gdje je ostao šest mjeseci.⁶¹

4.2. PRIJE UJEDINJENJA

Komunističke vlasti su u Katoličkoj Crkvi vidjeli ideološkog i klasnog neprijatelja kojega treba staviti pod svoju kontrolu u svrhu smanjenja crkvenog utjecaja u narodu. Tijekom odmazde partizani su ubili osam svećenika i jednog bogoslova, a od tog su četiri izvan nadbiskupije, a tri u ratnim stradanjima. Poseban je slučaj don Eugena Šutrina koji je pod naletom revolucionarnog bijesa ubijen u Privlaci 26. studenog 1945. godine.⁶² No, treba priznati da su svećenici Zadarske nadbiskupije ipak bili manje pod udarom komunističke osvete, nego svećenici u ostatku zemlje. Naime, vlasti su htjele uskladiti državne i crkvene granice, za što im je bila potrebna pomoć svećenstva podijeljene Zadarske nadbiskupije. Do promjena državnih granica došlo je mirovnim sporazum u Parizu 10. veljače 1947. godine. Tada je konačno poništen Londonski ugovor te su područja, koja je Italija dobila Rapallskim ugovorom, vraćena Narodnoj Republici Hrvatskoj, a time i Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Zasigurno su svećenici imali veliku ulogu u toj borbi za povratak hrvatske zemlje, kao i u borbi za ponovno ujedinjenje nadbiskupije koja je slijedila.⁶³

U toj borbi za ujedinjenje nadbiskupije bilo je i izraza neposlušnosti klera prema svom nadbiskupu. Dio svećenstva na čelu s don Antom Strgačićem uspostavio je odnose s novim jugoslavenskim vlastima te su pod njihovim utjecajem tražili ukidanje propovijedi na talijanskom jeziku i uvođenje staroslavenske službe, što nije bilo moguće bez odluke Svete Stolice o dodjeli povlastica. Zato i u pismu don Ivanu Pulišiću koji nosi datum 18. studenog 1947., msgr. Munzani naglašava važnost jedinstva svećenika s biskupom. Munzani se u svom pismu Pulišiću od 23. siječnja 1948. godine zalaže za ravnopravno propovijedanje na talijanskom i hrvatskom jeziku, dok je pitanje glagoljice trebala riješiti Sveta Stolica. Koliko je to bio opasni spor vidi se po tome da je papinski nuncij u Beogradu Joseph Patrick Hurley pod izlikom bolesti ostao u Zadru u namjeri da riješi problem umjesto da ide na sprovod preminulom šibenskom biskupu i upravitelju Apostolske administrature Miletu. Stoga je nadbiskup Munzani i pozivao na molitvu za rješenje pitanja nadbiskupije kao i svih neriješenih pitanja.⁶⁴

60 Z. BEGONJA 2009: 244.-246.

61 A. BRALIĆ 2009: 22.; M. OBLAK 2009: 95.

62 A. BRALIĆ 2009: 17.-18.

63 A. BRALIĆ 2009: 21.-22.

64 A. BRALIĆ 2009: 22.-23.; P. KERO 2010: 104-105.;110.-111.

4.3. UJEDINJENJE ZADARSKE NADBISKUPIJE

Nadbiskup Munzani podnosi zahtjev za odreknuće Državnom tajništvu Svete Stolice 5. srpnja 1946. godine. Razlozi koje je naveo za odreknuće su zdravstveni problemi kao i nedostatak materijalnih primanja, budući da od 1. studenog 1944. ne prima ništa od države. Svakako jedan od razloga bila i njegova želja da izabere talijansko državljanstvo što je značilo da će nova vlast od njega tražiti da napusti Zadar. Zahtjev za odreknuće ponovio je 3. svibnja 1947. godine.⁶⁵

U razdoblju od vraćanja Hrvatskoj područja koja su Rapallskim sporazumom pripala Italiji, započela je još intenzivnija borba za obnovu stare nadbiskupije. Svećenstvo šalje predstavku papi Piu XII. sa zamolbom za ujedinjenje nadbiskupije 5. veljače 1948., a predstavka je također poslana i kapitularnom vikaru msgr. Rudolfu Pianu koji je upravljao Šibenskom biskupijom i Apostolskom administraturom nakon smrti biskupa Milete. Iako je predstavka poslana neposredno pred papinu odluku, i kao takva nije utjecala na njeno donošenje, ipak ona ima povijesnu važnost, jer ju je potpisalo šezdeset sedam svećenika i redovnika iz Apostolske administrature.⁶⁶ Konačno Sveta Stolica ujedinjuje nadbiskupiju u nekadašnjim granicama 1. ožujka 1948., a također i prihvaća ostavku nadbiskupa Munzanija. Cres, Lastovo i Lošinj i dalje ostaju pod upravom zadarskog nadbiskupa. Vijest o ujedinjenju je svečano priopćena na svetkovinu Presvetog Trojstva, a svečano je proslavljen dan ujedinjenja u svim župama i samostanima Zadarske nadbiskupije. U razdoblju do imenovanja novog apostolskog administratora, nadbiskup Munzani i dalje upravlja nadbiskupijom. U skladu s time zajedno sa svojim dekanima priprema teren svom nasljedniku. Prije napuštanja službe nadbiskup je imenovao i msgr. Matu Garkovića generalnim vikarom. Garković je postavljen na čelo komisije za pitanje Sjemeništa koje je bilo uništeno tijekom rata pa je stoga bila potrebna obnova.⁶⁷ Konačno 15. kolovoza 1948. godine službu apostolskog administratora preuzima hvarski biskup Miho Pušić. Nadbiskup Munzani, koji je imenovan naslovnim nadbiskupom Tiana, napušta Zadar nakon što se opredijelio za talijansko državljanstvo. Možemo reći da time završava uvjetno rečeno i talijansko razdoblje povijesti Zadarske nadbiskupije.⁶⁸

5. ZAKLJUČAK

U 20. stoljeću nijedna dijeceza u Hrvatskoj nije doživjela toliko turbulencija kao Zadarska nadbiskupija. Burno je to razdoblje bilo za svećenike i hrvatski katolički puk u Dalmaciji i Istri koji su se morali suočiti prvo s politikom talijanizacije, a potom i komunističkom ideologijom.⁶⁹ Završetkom Prvoga svjetskog rata, Italija je okupirala krajeve koji su joj bili obećani Londonskim ugovorom. Kao zemlja pobjednica okupacijom je hrvatskih krajeva došla u stratešku prednost u odnosu na hrvatski narod i njegovo vodstvo koji su bili opterećeni raspadom poražene Austro – Ugarske Monarhije i pregovorima o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Na okupiranim područjima talijanskim je vlastima bilo važno oslabiti Katoličku Crkvu, a pogotovo seoske župnike koji su bili temelj otporu politici talijanizacije. Bilo je neobično važno kontrolirati obrazovane i dušobrižničke kadrove,

65 A. BRALIĆ 2009: 23. - 24.

66 M. OBLAK 2009: 83.-84.

67 O problemima nadbiskupije piše u svojim okružnicama svećenicima nadbiskup Munzani. Usp. P. D. MUNZANI 2009: 5.; 18.; 33.; 43; 45.

68 A. BRALIĆ 2009: 24-25. i M. OBLAK 2009: 86.-87.

69 Z. BEGONJA 2009: 247.

pa su u skladu time protjerane časne sestre milosrdnice iz zadarske bolnice, Malog i Centralnog bogoslovnog sjemeništa, a umjesto njih su došle sestre ančele iz Italije.⁷⁰

Ipak, srce nadbiskupije s par gradskih i prigradskih župa bilo je odvojeno od dijelova nadbiskupije koji su Rapallskim sporazumom pripali Kraljevstvu SHS. Bez obzira na pokušaje nadbiskupa Pulišića da očuva jedinstvenu nadbiskupiju i metropoliju, a u tom kontekstu nudio je i svoju ostavku, to u onakvim političkim prilikama nije bilo moguće. Bilo je očigledno da će crkveno razgraničenje pratiti državno, kad je nakon Pulišićevog odreknuća za talijanski dio Zadarske nadbiskupije uz Cres, Lošinj i Lastovo apostolskim administratorom imenovan Talijan Giovanni Borzatti, koji se inače zalagao za podjelu nadbiskupije, a za jugoslavenski dio šibenski biskup Jeronim Mileta. Poslije smrti Borzattija na funkciju apostolskog administratora ponovno je imenovan Talijan, Pietro Doimo Munzani. To je bilo vidljivo i u želji Italije i Kraljevstva SHS da se crkvene granice poklapaju s državnim. Sve to je donekle moglo ukazivati kakva će biti odluka Svete Stolice o sudbini nadbiskupije i metropolije, što je konačno i potvrđeno bulom pape Pia XI. iz 1932. kojom je uspostavio tzv. rapallsku Zadarsku nadbiskupiju koju su činili talijanski dio nekadašnje nadbiskupije te otoci Cres, Lošinj i Lastovo, dok jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije, sad Apostolska administratura, i dalje ostaje pod apostolskom upravom šibenskoga biskupa s namjerom da se od ovog dijela uspostavi nova biskupija što je spriječio Drugi svjetski rat.

Rat dovodi do promjene političke situacije budući da Italija gubi rat. Područja koja su Rapallskim ugovorom pripala Italiji, mirovnim sporazumom u Parizu pripajaju se ponovno Hrvatskoj koja se tad nalazila u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Ponovno će politička promjena utjecati na crkvenu promjenu, kako oko granica nadbiskupije tako i na čelu nadbiskupije, budući da Munzani kao Talijan nije odgovarao komunističkim vlastima. 1. ožujka. 1948. nadbiskupija je konačno ujedinjena u starim granicama, a primopredaja Apostolske administrature izvršena je između nadbiskupa Munzanija i kapitularnog vikara Šibenske biskupije Piana. Cres, Lošinj i ostali kvarnerski otoci dani su na upravu Krčkoj biskupiji primopredajom koja je izvršena između krčkog biskupa msgr. dr. Josipa Srebrenića i generalnoga vikara Zadarske nadbiskupije, kasnije nadbiskupa Mate Garkovića u ime hvarskog biskupa i apostolskog administratora Zadarske nadbiskupije u kapucinskom samostanu u Rijeci 9. prosinca 1949. Konačno su odvojeni od Zadarske i pripojeni Krčkoj biskupiji odlukom Konzistorijalne kongregacije 6. ožujka 1963. godine. Lastovo je predano na upravu dubrovačkom biskupu kao apostolskom administratoru 6. ožujka 1963., a konačno je pripojen matičnoj Dubrovačkoj biskupiji dekretom Konzistorijalne kongregacije od 8. travnja 1963. godine.⁷¹

Pitanje obnove Zadarske metropolije bilo je aktualno sve do kraja 60-ih godina. Prijedlozi su bili da se osnuje metropolija u Rijeci te druga u Zadru ili Splitu. Najviše su se sporili oko tog pitanja splitski i zadarski ordinarij, msgr. Franić i msgr. Oblak, iznoseći povijesne činjenice o svojim nadbiskupijama. Na plenarnom zasjedanju Biskupske konferencije Jugoslavije u Zagrebu 19. lipnja 1967., osam glasova bilo je za Zadar, a petnaest za Split. Međutim, to nije predstavljalo dvotrećinsku većinu pa je morala na kraju presuditi Sveta Stolica. 23. srpnja 1969. godine papa Pavao VI. na kraju uzdiže Splitsku biskupiju na nadbiskupiju i metropoliju sa sufraganskim biskupijama u Kotoru, Dubrovniku, Hvaru i Šibeniku. Zadarsku nadbiskupiju ostavlja bez sufragana te ostaje izravno podložna Svetoj Stolici. Papa nije našao razloga da ponizi povijesnu nadbiskupiju.⁷² Iako rasprave o Zadarskoj

70 P. KERO 2009: 222.

71 M. OBLAK 2009: 84.-85.

72 M. OBLAK 2009: 108.-109.

metropoliji danas nisu tako javne, kao što su bile za vrijeme zadarskih nadbiskupa Oblaka i Prende, ipak ovakav položaj Zadarske nadbiskupije nije u skladu s kanonima Zakonika Kanonskog prava iz 1983. godine⁷³

Upletanje politike u Crkvu može nanijeti mnogo štete. To se najbolje vidjelo u 20. stoljeću na primjeru podijeljene Zadarske nadbiskupije prema državnim granicama i ukidanju višestoljetne metropolije. Uz to, zadarska će Crkva doživjeti brojna razaranja i patnje tijekom Drugoga svjetskog rata. Iako obnovljena i ponovno ujedinjena, do danas nije ponovno uspostavljena Zadarska metropolija, što je posljedica svih društveno – političkih turbulencija u Dalmaciji u prvoj polovici 20. stoljeća.

73 Zakonik Kanonskog prava iz 1983. u svojoj drugoj knjizi „Božji narod“ u kanonu 431., paragrafu 2. kaže: „ Neka kao pravilo odsad vrijedi da ne bude izuzetih biskupija; zato se svaka biskupija i druge partikularne Crkve koje su na području neke crkvene pokrajine moraju pridružiti toj crkvenoj pokrajini.“ Važno je naglasiti da osim Zadarske nadbiskupije postoji još izdvojenih biskupija u Katoličkoj Crkvi. Iznimke su dopuštene radi pitanja časti, povijesnih razloga ili nemogućnosti teritorijalnih pripajanja. No, to ne znači da su te iznimke poželjne, niti da su u skladu s koncilskim dokumentima i navedenim kanonom kojeg ipak ne treba shvaćati kao apsolutnu odredbu, već kao poželjno pravilo. Stoga bi poželjno rješenje bilo ili uvođenje metropolije u Zadru ili svođenje nadbiskupije na razinu biskupije koja bi se kao sufragana priključila nekoj postojećoj crkvenoj metropoliji.

POPIS LITERATURE

- Arhiv Zadarske nadbiskupije – 1932., Preuredjenje nadbiskupije zadarske, *Dijecezanski list za Šibensku biskupiju i Apostolsku administraciju*, god.7., broj 7-9, Šibenik, 1932., str. 61.-63.
- A. BRALIĆ, 2009 – Ante Bralić, Odnos državnih vlasti prema Katoličkoj Crkvi u Zadru od 1944. do 1948. godine, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, ur. T. Oršolić, Zagreb-Zadar, 2009., str. 14.-25.
- Z. BEGONJA, 2009 – Zlatko Begonja, Političke prilike u Zadarskoj nadbiskupiji tijekom II. svjetskog rata i prvom poratnom razdoblju, *Zbornik radova Sedamnaest stoljeća Zadarske Crkve*, sv.2., ur. L. Marijan, Zadar, 2009., str. 241.-255.
- A. GVERIĆ, 2016 – Ante Gverić, *Crkva i politika kroz službu zadarskog nadbiskupa Vinka Pulišića: (1910.-1922.)*, doktorska disertacija, Zadar, Sveučilište u Zadru, 2016.
- P. KERO, 2009 – Pavao Kero, Pregled povijesti Zadarske nadbiskupije od 1918. do 1947. godine, *Zbornik radova Sedamnaest stoljeća Zadarske Crkve* sv.2., ur. L. Marijan, Zadar, 2009., str. 220.-240.
- P. KERO, 2010 - Pavao Kero, *Zadarska nadbiskupija od 1918. do 1948. godine*, Zadar, Stolni kaptol Sv. Stošije, 2010.
- D. MAGAŠ, 2009 – Damir Magaš, Okvirni opis suvremenih granica Zadarske nadbiskupije, *Zbornik radova Sedamnaest stoljeća Zadarske Crkve* sv. 2., ur. L. Marijan, Zadar 2009., str. 440.-449.
- H. MATKOVIĆ, 1993 – Hrvoje Matković, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, (priručnik za studente) Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova, Sektor za odnose s javnošću i izdavačku djelatnost i Fakultet kriminalističkih znanosti-Zagreb, 1993.
- H. MATKOVIĆ, 1998 – Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije 1918.-1991): hrvatski pogled*, Zagreb, naklada Pavičić, 1998.
- P. D. MUNZANI, 2009 – Petar D. Munzani, *Posljednje okružnice /1. ožujka – 15. kolovoza 1948./*, Zadar, Stolni kaptol Sv. Stošije, 2009.
- M. OBLAK, 2009 – Marijan Oblak, Povijest Zadarske nadbiskupije od 1948. do 70-ih godina 20. stoljeća, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, ur. T. Oršolić, Zagreb-Zadar, 2009., str. 80.-121.
- Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, ur. G. Hutinec, Zagreb, 2008.
- Povijest 17: Predvečerje rata i Drugi svjetski rat (1936.-1945.)*, ur. Z. Blažević, Zagreb 2008.
- Zakonik Kanonskog prava proglašen vlašću pape Ivana Pavla II. s izvorima*, Zagreb, Glas koncila, 1996.

INTERNETSKI IZVORI

- APOSTOLSKA ADMINISTRATURA, Apostolska administratura, Wikipedia:- https://hr.wikipedia.org/wiki/Apostolska_administratura, (29. srpnja 2019.)
- KONGREGACIJA ZA BISKUPE, Kongregacija za biskupe, Wikipedia: https://hr.wikipedia.org/wiki/Kongregacija_za_biskupe(29. srpnja 2019.)
- Nadbiskup* - <https://hr.wikipedia.org/wiki/Nadbiskup> (29. srpnja 2019.)
- ZADARSKA NADBISKUPIJA, Zadarska nadbiskupija: <http://www.zadarskanadbiskupija.hr/wp-content/uploads/2011/09/13-Metropolija.pdf> (pregledano 29. srpnja 2019.)